

KONFERENCIÁK

SCHOLA-ORBIS A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR ISKOLATÖRTÉNETI KUTATÁS KONFERENCIÁJA

BAKÓ ANNA

Schola-Orbis: a conference on the Hungarian history of education in the Carpathian Basin. The program to do research into the schools teaching in Hungarian over the borders and schools teaching in any foreign language in Hungary started in 1996. The second conference for researchers on the program was held in Budapest. The review presents the abstracts of the lectures delivered at the conference. The lecturers included M.B. M.B. Á.V. from Hungary, P.L. from Transylvania, L.T. from Voivodina, L.G. from Slovenia, M.K. from Upper Hungary and I.O. from Lower Carpathia.

Schola-Orbis: eine Konferenz mit dem Thema „Forschung der Schulgeschichte im Karpatbecken“. Im Jahre 1996 wurde das Programm gestartet, das sich das Ziel gesetzt hat, die Geschichte von Schulen in Ungarn, die in einer fremden Sprache und von Schulen, die im Ausland auf Ungarisch unterrichten, aufzuarbeiten. Die zweite Konferenz für die Forscher, die in diesem Programm mitarbeiten, wurde in Budapest organisiert. In der Konferenz hielten viele Wissenschaftler aus dem Ausland einen Vortrag. Unter den Teilnehmern waren drei ungarische Wissenschaftler, Mihály Balogh, Miklós Bényei, Ágnes Vámos, Pál Lászlófy aus Siebenbürgen, Lajos Thurzó aus der Wojwodenschaft, László Göncz aus Slowenien, Miklós Kováts aus Oberungarn und Ildikó Orosz aus der Karpaten-Ukraine.

Schola-Orbis: conférence scientifique en histoire du système scolaire hongrois dans le bassin carpathique. Le programme a été lancé en 1996 dont le but était de traiter et analyser l'histoire de l'apprentissage de la langue hongroise hors du pays et de celui d'autres langues en Hongrie. La deuxième conférence de ce même sujet a été lieu à Budapest, où beaucoup de chercheurs d'outre-frontière ont intervenu. Le compte-rendu contient le résumé des interventions. Nombreux étaient les participants dont trois de Hongrie (Mihály Balogh, Miklós Bényei, Ágnes Vámos), un de la Transylvanie (Pál Lászlófy), un de la Voïvodine (Lajos Thurzó), un de la Slovénie (László Göncz), un de la Haute Hongrie (Miklós Kováts) et une de la Subcarpathie (Ildikó Orosz).

A Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti kutatás II. konferenciája és a Schola-Orbis iskolatörténeti adattár összesített CD-jének a bemutatása 2004. április 15-én és 16-án az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum székházának dísztermében volt. A konferencia első napján elhangzott előadásokat ismertetjük.

Balogh Mihály, az OPKM főigazgatója megnyitó beszédében kulturális ér-

tékkalkotást felmutatónak, nemzeti kultúránk értékéhez tartozónak nevezte az OPKM keretében kiteljesedő Schola-Orbis adattárat.

Dr. Bényei Miklós, a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese *Helytörténet és iskolatörténet* című előadásában arról a tudományos felismerésről beszélt, amely szerint egy-egy nemzet múltja és jelene jelentékeny részben a helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze és ez utóbbiak beható tanulmányozása, részletező feltárása mintegy feltétele az országnak, a nemzet kellően árnyalt történeti bemutatásának. Véleménye szerint napjainkban újabb motiváció, hogy a globalizálódó világ - az egyes ember számára nehezen átélhető - áramlatában a nemzeti, helyi értékek, a történelmi hagyományok jelenthetik a biztos fogódzót.

A helytörténeti kutatásnak egyik fontos ága az iskolatörténet. Az iskola létét, életét jelentékeny módon befolyásolja közvetlen környezete, az adott település környék. Ugyanakkor az iskola sem csekélyebb mértékben hat környezetére. Az iskolatörténeti kutatás - mint a helytörténeti kutatás része - tudományos, gyakorlati és érzelmi-tudati eredményeket hozhat.

A Romániai Magyar Pedagógus Szövetség elnöke, *Lászlófy Pál* a romániai közoktatás, és azon belül a magyar nyelvű oktatás helyzetéről tájékoztatta a konferencia résztvevőit. A törvényes keretet adó alkotmányt Romániában 2003-ban módosították és ennek következtében az 1999-ben módosított oktatási törvényt is módosítani kellett, illetve még további módosítás szükséges. A most készülő közoktatási törvény és a felsőoktatási törvény együtt helyettesíti majd a mostani oktatási törvényt. Az oktatás minden szinten állami, magán- és felekezeti oktatási egységekben történik a törvényi előírások szerint. Eddig a felekezeti oktatás a vallási oktatáshoz kötődött, nem volt törvényes joga a világi iskolákban működő formájának és szervezésének. Az új oktatási, szakképzési rendszer: iskola előtti oktatás (óvoda), elemi oktatás, alsó fokú gimnáziumi oktatás (5-től 10-ik osztályok, ez kötelező), felső fokú gimnáziumi oktatás, amely a líceum két utolsó éve, illetve ipari iskolából felzárkóztató kiegészítő év után lehet a líceumi két utolsó évet elvégezni. Oktatási szintek szerint lehetnek az iskolák többfélék. Gazdasági, demográfiai és oktatás-színvonalbeli okok miatt nem lehet jogi személyiség olyan iskola, olyan oktatási intézmény, amelyben nincs 200 tanuló. Az RMDSz Oktatási Főosztálya igyekszik a várható oktatási rendszerbeli változásokra felkészíteni a tanészemélyzetet, a szülőket és a tanulókat.

Az elmúlt tanév adatai szerint 297 önálló és 120 magyar tagozatos elemi, 250 önálló és 384 tagozatos általános iskola, a 133 középiskolából 58 önálló, magyar tannyelvű, míg 2 önálló, magyar tannyelvű és 80 tagozatos szakiskola van.

1991 decemberében alakult meg Sepsiszentgyörgyön a Romániai Magyar

Pedagógus Szövetség, amely „tevékenységét önállóan szervező és kifejtő, politikai csoportérdekeknek semmilyen formában alá nem rendelődő civil szervezet”. Főbb céljai a tanügyi rendszer demokratizálásának folyamatában való részvétel, a magyar tannyelvű oktatásban érintettek álláspontjának, érdekeinek a képviselése, saját belső információs rendszer kialakítása és működtetése a döntéshozatali háttér megteremtése érdekében. Legfontosabb célja a magyar tannyelvű oktatás minőségi fejlesztése. Az oktatási központok, a Bolyai Nyári Akadémia, az Ábel Kiadó és az Erdélyi Tankönyvtanács jelzik többek között munkájukat.

Vajdaságból a zentai Thurzó Lajos Művelődési Központ igazgatója, *Hajnal Jenő* Magyar szellemű oktatás a Délvidéken címen tartotta meg előadását. A Schola-Orbis-t, a magyar iskolatörténeti adattárat látva, a múlt tényeinek tükrében még inkább nyilvánvaló a magyar nyelvű, a magyar szellemiségű oktatás szerepe abban, hogy anyanyelvünk életképességét megtarthassa... A cél, hogy aki szeretné megtartani anyanyelvét s általa nemzeti identitását is, ezt bátran megtehesse. A határon túli magyarság anyanyelvi készségének általános használhatósága társadalmi, művelődési, politikai és egyéb feltételektől függ. Nagyon fontos az, hogy egy közösség olyan oktatást tudjon magáénak vallani, amelyben legegyénibb sajátosságát, anyanyelvét meg tudja őrizni.

Délvidéken csökkent a magyar általános iskolások száma. Nagyon sok iskolát és sok felső osztályt már nem tudtak megnyitni s valamennyi tendencia arról árulkodik, hogy mind nagyobb gond jelentkezik az oktatásügyben. A délvidéki szülők gyerekeiket elsősorban szakközépiskolákba, szakiskolákba íratják, gimnáziumba csak nagyon kis arányban. Az elmúlt háborús időszak az értelmiség számos tehetséges fiatalját, életképes emberét vitte el. Ugyanakkor a gimnáziumba jelentkezők csekély száma alapján még inkább azt láthatjuk, hogy mind kisebb esélye van annak, hogy egy olyan értelmiségi réteg maradjon helyben, amely újratermeli önmagát, s amely képes lesz utat mutatni, előre vinni a délvidéki magyarságot. A Magyar Nemzeti Tanács két testülete, a közoktatási és a felsőoktatási létrehozásával elkezdődött az oktatáson belül is egy szerveződési forma. Az anyanyelv megtartásnak egyedüli lehetősége az elsajátítása és használata az óvodától az egyetemig. A cél, a szándék: magyar igazgató legyen valamennyi intézményben, magyar tanfelügyelő, magyar iskolaszék, magyar naplóvezetés, minden tantárgyból magyarul képzett pedagógus. Elindult a magyar tankönyvbehozatal, ami eddig elképzelhetetlen volt. Tavaly szeptember 1-jén Szabadkán és Zentán elkezdődött két magyar tehetséggondozó gimnáziumnak a működése, Szabadkán nyelvi tehetséggondozó nyílt, Zentán pedig természettudományi-matematikai. Állami alapítású, teljesen magyar gimnáziumok, ezekben a kívánt modell jött létre. Magyar kollégiumok kezdenek alakulni a Délvidéken, korábban ez elképzelhetetlen volt.

Újvidéken két egyházi, katolikus fiú- és református leánykollégium, Szabadkán egy magán- és egy állami kollégium, Nagybecskerekén egyházi, Zentán állami működtetésű létesült.

A szlovéniai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, *dr. Göncz László* Az oktatás kihatása a muravidéki magyarság nemzeti tudatára Trianontól napjainkig című előadásában a nemzeti tudat és az oktatás összefüggéseit vizsgálta történeti kontextusban.

A mindenkori hatalom, bármelyik környező országról legyen is szó és bármelyik időszakban Trianon után, az oktatásra nagyon fontos hangsúlyt helyezett, de nem olyan szempontból, hogy az bármely kisebbségi közösségnek kedvezett volna, hanem éppen ellenkezőleg. Ez a szlovén régióra is elmondható, még akkor is, ha talán kívülről nézve a 70-es évek utáni szlovén kisebbségvédelmi modell keretében ez valamennyire másképpen látható. De az eredmény azt bizonyítja, hogy igenis valamilyen formában ezek a negatív jelenségek ott voltak a hétköznapiakban. A Muravidék 1919 nyarára a délszláv állam szerves része lett. Az oktatás terén ez komoly változásokkal járt. A magyar nemzetiségű tanítószág nagy része elhagyta a Mura mentét, akik maradtak, azoknak kiegészítő vizsgát kellett tenni az államnyelvből. A tantermek használhatatlanok voltak, (mintegy másfél évig az iskolákban katonaság átlomásozott), nem voltak tanszerek, a tanítóhiány nagyon hamar mutatkozott, ezért más vidékekről, különböző délszláv területekről utasítottak tanítókat a vidékre. Ebből sok feszültség keletkezett. 14 magyar nyelvű elemi iskola beindításával kezdődött el az oktatás 1920 után, (később még kettőt indítottak), s a tagozatosokkal együtt összesen 29 működött, de a három, valamikori magyar középiskola lényegében megszűnt magyar nyelven oktatni, tehát középfokon gyakorlatilag nem volt anyanyelvi továbbtanulási lehetőség. Az amúgy is formális magyar nyelvű oktatásban erőteljes romlás következett 1925 után, amikor a 29 tagozatból mintegy a fele működött már csak. 1929-ben egy újabb iskolai törvény rendelkezései a kisebbségi tagozat megindítását legalább 30 tanuló meglétéhez kötötték, amit nagyon nehéz volt megvalósítani, hiszen kis, aprófalvas vidékekről volt szó. 1929 és 1934 között már csak 4 iskola működött magyar nyelven, 1934 után pedig már csak egy, az őrihódosi iskola. 1945 után formálisan megszervezték ugyan a magyar oktatást, de a magyar-jugoszláv konfliktus miatt nehéz helyzetbe került a muravidéki magyarság. Ez a kis közösség semmilyen más perspektívát nem láthatott, csak azt, hogy valamennyire integrálódjon a többségi társadalomba. Az 1959-60-as tanévben bevezették a kétnyelvű oktatást a muravidéki magyar és szlovén iskolákban. Felszámolták az addigi magyar és szlovén iskolákat, a szülők kötelesek voltak a kétnyelvű oktatási rendszer szerinti intézményekbe írni gyermekeiket. Az elképzelés szerint a számonkérés és a tanítás is 50-50 száza-

lékban két nyelven történt volna. Ez módszertanilag kivitelezhetetlen volt, s végül a magyar oktatás teljes leépülésével járt. A 80-as évektől bizonyos reformok indultak meg a kétnyelvű oktatási modellen belül, de ekkorra a magyar közösség már annyira meggyengült, hogy nem tudott volna élni a magyar oktatási rendszer visszaállításának lehetőségével. Ekkor indult meg középfokon is a kétnyelvű oktatás (eddig nem volt). A 90-es évektől differenciált formában tanítják a magyar nyelvet, néhány szaktantárgynál, történelemnél, művészeti tárgyaknál plusz nemzetiségi programokat fogadtak el és ezzel egészül ki a kétnyelvű oktatás. Alapvető probléma, hogy a szaktantárgyaknál gyakorlatilag alig tanulnak magyarul, a szakterminológiát magyar nyelven nem ismerik meg. Formálisan ugyan a táblára felírják a fogalmakat, de ezt utána senki nem kéri számon.

Bizonyos kis régiókban (így a Muravidéken is) a magyar nyelv és kultúra presztízse az utóbbi nyolcvan évben visszaesett. Az oktatás az, amelyik alapvetően befolyásolhatja a nemzettudatot.

Dr. Kováts Miklós, a kassai Magyar Tannyelvű Műszaki Középiskola tanára Kassa iskolatörténetéről tartotta előadását.

A 250 000 lakosú Kassán a magyarság aránya 4% alá csökkent. Ez a város magyar kulturális életének és iskolahálózatának a lehetőségeit és jövőjét rendkívül szűk korlátok közé szorítja. A XIX. század végén vált Kassa iskolavárossá. Ekkor rendkívül sok oktatási intézmény született Kassán, s rövid idő alatt a legtöbb oktatási intézmény egy ma is modernnek nevezhető otthont kapott. 1872-ban elsőként Kassán hoztak létre egy középszintű ipari szakiskolát. Magyarország első ipariskolája volt ez. Lényegében ennek mintájára szervezték meg később Budapesten és Szegeden a további felsőbb szintű ipariskolákat. Az első világháborút követő impériumváltás után a magyar iskolák legtöbbjét megszüntették. Legszerencsésebb az Ipariskola volt, amely nem a helyi hatósághoz, hanem a prágai minisztériumhoz tartozott, ahol úgy döntöttek, hogy magyar tagozat működhet a szlovák oktatás mellett. A premontrei rend gimnáziumát elvették, szlovák reálgimnáziumot létesítettek benne, amelyekben magyar tagozatot indítottak. Ez a magyar tagozat megerősödött, 1927-ben önállóvá vált, s a 30-as években a magyar iskolarendszer egyik fontos intézménye lett.

A Bécsi döntést követően az Ipariskolából kivált a szlovák rész és elköltözött, mivel azonban sok szlovák anyanyelvű tanuló volt, indítottak szlovák osztályokat is. A II. világháború után a háborúnál is súlyosabb teher nehezedett a szlovákiai magyar kisebbségre. A kassai kormányprogram 8. fejezete kimondta, hogy a magyarok és a németek elvesztik az állampolgárságot, és nincs semmi keresnivalójuk az új Csehszlovákiában. A kormányprogram 15. fejezete kimondta valamennyi német és magyar iskola megszüntetését. A

több mint félmillió kisebbséget alkotó magyarságból származó diákoknak szlovák nyelvű iskolákban kellett tanulni, akkor is, ha nem tudtak szlovákul.

1949-ben végül a hatóságok kénytelenek voltak engedni a társadalmi követeléseknek s megnyitották az általános iskola magyar osztályait, majd 1950 szeptemberében két középiskolai magyar osztály indult Szlovákiában, Komáromban egy gimnáziumi, és Kassán egy, az Ipariskolában.

A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Tanárképző Főiskola igazgatója, *Orosz Il-dikó* a Kárpátaljai magyar oktatás helyzetét ismertette.

Az oktatás általában a társadalmi folyamatok függvénye, ezért ismerni kell e folyamatokat.

Kárpátalja oktatási rendszerére kihatott, hogy Trianont követően egymás után több országhoz tartozott. A kinevelődött értelmiségi rétegnek a húszéves országváltások során vagy egzisztenciális okok miatt azonnal mennie kellett, vagy küldték. Az országváltások egyúttal nyelvváltást és iskolarendszer-váltást is jelentettek. 1948 körül a nulláról kellett kezdeni az iskolaépítést. 1953-ban létesültek az első magyar középiskolák. 1968-ban indult meg a magyar szak az ungvári egyetemen. Ennek következtében megnőtt az általános és középiskolákban a magyar oktatás iránti érdeklődés. 1972-ben a lenini nemzetiségi elvekre hivatkozva fiatal értelmiségiek egy beadványban követelték a nemzetiségi jogokat. Ezt követően nyílt meg a lehetőség, hogy szerzett jogként (amit nem írtak le és nem deklaráltak), magyar nyelven és magyar nyelvből lehet felvételizni az ungvári állami egyetemre, főleg reál szakra. Az 1989-ben megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megpróbálta elérni az ungvári egyetem kétnyelvűségét, s megakadályozni a szlovén példához hasonló oktatási rendszert, amely formában az iskola keretén belül a magyar anyanyelvű tanulóknak az oktatás orosz nyelven folyik, s ahhoz, hogy a tanulók a tananyagot megértsék, időnként magyarul is kell magyarázni. Módszertanilag ez kivitelezhetetlen, mert sem a nyelvet, sem a tananyagot nem tudják így elsajátítani olyan minőségben, hogy az megfelelő szintű képzést biztosítson. 1989 után az ukrán oktatási törvény liberális lett. Törvény mondta ki, hogy kisebbségi káderképzés számára felsőoktatási és egyéb oktatási intézményt is létre lehet hozni a nemzeti identitás tárgyköreiben. Ekkortól alakulnak a református líceumok, majd katolikus, végül a görög katolikus líceum is, ezek tehetséggondozó oktatási intézmények. A 9 éves kötelező alapiskolára épülve 3 éves képzésben részesítik a tanulókat. 1989 után kezdődött a kárpátaljai magyar főiskola szervezése. 1994-ben megindult egy kihelyezett tagozata a Bessenyei György Tanárképző Főiskolának, majd 1996-ban sikerült akkreditáltatni az intézményt, amely 2001-től ukrán, államilag elismert diplomát ad ki, de amelyben magyar nyelven folyik az oktatás. Továbblépni a piacképes tudással lehet, hiszen így alkalmazottként tudják majd megteremte-

ni azt a jövőt, ami elveszett az elmúlt évtizedekben. Ehhez önmagunk minél jobb megismerése szükséges. A Schola-Orbis programot a főiskolán speciális kollégiumként tanítva egyre többen rájönnek korábbi tapasztalatok kapcsán, hogy hol történhettek hibák, és hol lehet ezeket a hibákat kijavítani.

Dr. Vámos Ágnes, az ELTE docense a kétnyelvű oktatás problematikájával, a tanítási nyelv kérdésével foglalkozik. A magyarországi nemzetiségi oktatásról tartotta meg előadását a konferencián.

A magyarországi nemzetiségi iskolák száma a 90-es évektől emelkedik, elmentően az összes általános iskoláéval. Hasonló az arány a tanulók számánál is, tehát növekvő a nemzetiségi iskolákban tanulók száma. Többségében azonban nyelvoktató formában tanulnak, vagyis magyar tannyelv mellett a nemzetiség nyelve tantárgyként szerepel. A magyarországi kisebbségi oktatás az integráció irányába mutat, a többség bizonyos korlátok között elfogadja a kisebbség kultúráját. Léteznek Magyarországon csak a nemzetiségi iskolákra vonatkozó különleges jogszabályok, külön tantervek, kiemelt, normatíván felüli támogatás. Az iskola (és a fenntartó) kompetenciája nagy. A jogszabály szerint eldöntheti, hogy anyanyelvi oktatást folytat-e, vagyis minden tantárgyat a kisebbség nyelvén tanít, kétnyelvű tanítást végez, vagyis a tantárgyak bizonyos részét tanítja nemzetiségi nyelven, vagy pedig magyarul tanít, és tantárgyként ad lehetőséget a nemzetiségi nyelv elsajátítására. Érdekes jelenség, hogy például a német nemzetiségi iskolákba nem német nemzetiségű tanulók is beiratkoznak nyelvtanulás céljából. Hosszabb távon Kelet-Európában a magyar nyelv a híd szerepét tölthetné be. Ha társadalmi, gazdasági érdek fűződik hozzá, a kisebbség nyelvét a többség is tanulja.

* * *

Az előadásokat követően az eddig elkészült iskolatörténetek összesített adatbázisait tartalmazó CD-t mutatták be a program munkatársai. A közös munkában résztvevő intézmények és kollegák megkapták a „Schola-Orbis, Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti adattár” 2004-ben elkészült CD-jét.